

K R O N I K A

Iš Lietuvos istorijos šaltinių „kelionių“: XX a. pradžioje pradingusi Žemaitijos žemės teismo knyga (1595 m.) – Maskvoje

JONAS DRUNGILAS

Lietuvos istorijos institutas, Kražių g. 5, LT-01108 Vilnius

El. paštas: jons.drungilas@gmail.com

Kartkartėmis įvairiose publikacijose pasirodanti informacija apie užsienyje surastus istorijos šaltinius pamažu atkuria bei kaskart papildo permainingai susiklosčiusią Lietuvos istorijos šaltinių praeities mozaiką (1). Prie šių tyrėjams jau žinomų istorijos šaltinių „kelionių“ vertėtų pridėti dar vieną, atskleidžiančią, kaip pradingusia laikyta 1595 m. Žemaitijos žemės teismo knyga atsidūrė ir šiuo metu yra saugoma Maskvoje, Rusijos valstybinės bibliotekos Rankraščių skyriuje (*Российская государственная библиотека*, toliau – РГБ). Apie šios knygos buvimą dabartinėje Rusijos sostinėje pirmiausia sužinojau iš kolegos maskviečio Sergejaus Polechovo (Сергей Полехов), už ką esu jam nuoširdžiai dėkingas, o su juo šia informacija maloniai pasidalijo minėtos bibliotekos darbuotojas Jurijus Anchimiukas (Юрий АНХИМУК).

1595 m. Žemaitijos žemės teismo knyga nuo XIX a. vidurio iki 1914 m. buvo saugoma tuometiniame Vilniaus centriniame senųjų aktų archyve. Antai 1872 m. publikuotame M. Gorbačevskio sudaryto archyvo kataloge pastaroji aktų knyga jau turėjo savo numeraciją – 14599, tačiau ją apibūdinantis įrašas klaidino – vietoj 1595 m. nurodyta 1594 metai (2). Kitas to paties archyvo vedėjas Ivanas Sprogis, kuris XX a. pradžioje ėmėsi aprašinėti ir publikuoti XVI a. antrosios pusės Žemaitijos žemės teismo knygų dokumentų glaustas santraukas, kartu detaliai pateikė ir šios aktų knygos dokumentų turinį (3). Tad nuo tada minėtos knygos dokumentų turinys tapo geriau ir plačiau žinomu bei intensyviau naudojamu tyrinėtojų. Prasidėjus Pirmajam pasauliniam karui pastaroji aktų knyga, kaip ir dauguma kitų, buvo išvežtos į Rusijos gilumą. Vėliau dauguma XVI a. antrosios pusės Žemaitijos žemės teismo knygų buvo sugrąžintos į Vilnių (šiuo metu saugomos Vilniaus universiteto bibliotekos Rankraščių skyriuje – f. 7 ir Lietuvos valstybės istorijos archyve), tačiau minėtoji nebesugrįžo... Tiksliai nėra aišku, kur tuo metu ji „klajojė“. Žinoma tik tiek, kad ją kažkokiu būdu ir nežinia iš ko įsigijęs tuometinis Maskvos antikvariato *Антиквар* savininkas Olegas Lukašinas (Олег Лукашин) 1992 m. pasiūlė РГБ darbuotojui J. Anchimiukui, kad ją

(1) Plačiau apie istorijos šaltinių „keliones“ žr. KIAUPA, Zigmantas. *Lietuvos kultūros vertybių kelionės iki 1990 m.* Vilnius, 2006.

(2) *Каталог древним актовым книгам губерний: Виленской, Гродненской, Минской и Ковенской, также книгам некоторых судов губерний Могилевской и Смоленской, хранящимся ныне в Центральном архиве в Вильне.* Сост. М. Горбачевский. Вильна, 1872, с. 518.

(3) *Опись документов Виленского Центрального Архива древних актовых книг.* Выпуск III. Вильна, 1904, с. 99–123.

įsigytų minėtos bibliotekos Rankraščių skyrius. Galiausiai tų pačių metų lapkričio 16 d. minėtą Žemaitijos knygą *PTB* nupirko iš O. Lukašino už 170 000 rublių (pagal tuometinį kursą – apie 380 JAV dolerių) (4). Taip aptariamoji knyga pateko į šios bibliotekos Rankraščių skyriaus Archyvinės medžiagos ir nuorašų kolekcijos fondą, gavusi naują signatūrą (ф. 743, оп. 29, ед. 164.1).

2014 m. birželio mėn., stažuojantis Maskvoje, J. Anchimiuko tarpininkavimo dėka buvo leista trumpai (dėl prastos knygos būklės) žvilgtelėti į minėtą Žemaitijos aktų knygą. Pirmiausia krito į akis, kad visai neliko jos viršelio, o knygos bloko lapus prilaikė nugarėlėje išlikusios 4 vadinamosios prieklijos, virvelės; bloko parametrai: 30,7 × 20,3 cm. Knygos bloko apatiniame ir priekiniame kraštuose išliko įrašyti 1595 m., einantys per visus lapus. Minėtoje knygoje šiuo metu iš 828 lapų išliko 810 (neliko 1–2, 810–825). Be to, kiti (3–92, 94–105, 826–828) lapai byra, dar kiti – vos laikosi. Tad iš I. Sprogio 1904 m. aprašytų 403 išliko 396 dokumentai, tačiau kai kurie jų sunkiai įskaitomi, nes lapų apatinės ir viršutinės dalys yra sulietos. Be to, ant priekinio knygų bloko krašto aiškiai matosi smarkiai išplitęs mėlynas pelėsinis grybelis. Tai rodo, kad 1914–1992 m. aptariamoji knyga buvo laikoma saugojimui netinkamoje, drėgnoje patalpoje. Džiugina minėtos bibliotekos rankraštyno darbuotojos Margaritos Mogiliovos informacija, kad aptariamoji aktų knyga artimiausiu metu bus atiduota restauruoti, na, o po to ją galės naudotis tyrinėtojai.

Dabar Maskvoje saugoma ši 1595 m. Žemaitijos žemės teismo knyga leidžia pakoreguoti neseniai Dariaus Vilimo sudarytą 1575–1600 m. laikotarpio Žemaitijos žemės teismo knygų sąrašą, kur ji laikoma dingusia (5), o taip pat pasidžiaugti, kad ateityje dar vienu šaltiniu savo tyrimus galės praturtinti Lietuvos istorijos tyrėjai.

---

(4) Dėkoju *PTB* Rankraščių skyriaus darbuotojai Margaritai Mogiliovai, leidusiai susipažinti su 1595 m. Žemaitijos žemės teismo knygos įsigijimo protokolu. Žr. *Заключения на архивные материалы и собрания рукописных книг 1-й экз., заключения №. 59. PTB Rankraščių skyrius.*

(5) VILIMAS, Darius. Žemaičių bajorai žemės teisme XVI a. pabaigoje (trumpa buvusių ir esamų Žemaitijos žemės teismų knygų apžvalga). *Lituanistica*, 2013, Nr. 4(94), p. 221–234.